

Előjáróban Henri H. Stahlról

Ha a néhány cikkés történészeket is alaposan számontartó román történetírás enciklopédiáját (*Enciclopedia istoriografiei românești*. Szerk.: Ștefan Ștefănescu. București, 1978) kézbe vesszük és elolvassuk a ma 86 éves tudósról, Henri H. Stahlról szóló rövid tudósítást, nem gondolnánk, hogy korunk egyik nagy társadalomtörténészéről van szó. A román faluközösségről szóló többnyelven is megjelent monográfiájáról, mint „a kelet-európai társadalmi fejlődés sok mozzanatára fényt vető, igen kiváló munkáról” írt Perry Anderson (*Lineages of the Absolutist State*. London, 1974, 391.), míg két román recenzense (V. Al. Georgescu, L. P. Marcu) azt tette szóvá, hogy jó néhány „mindig szuggesztív és gondolatébresztő álláspontja, a történészek között bizonyos ellenállásra talál, vagy kifejezetten sub indice pendent...” (*Revue des études sud est européennes*, 1971. 165.)

H. H. Stahl elsősorban szociológusnak tartja magát. A naív eseménytörténettel szemben a braudeli és wallersteini szemlélet érvényességét vallva, a szociológiában látja azt a diszciplínát, amelynek módszereivel a legadekvátábban megragadható az egymástól elválaszthatatlan múlt, jelen és jövő. Nicolae Iorga tanítványaként, a Gusti-féle falukutató szociológiai iskola egyik szervező tagjaként kezdte és teljesítette ki pályáját. Ugyanakkor kezdettől fogva alkalmazta a marxizmust, mint módszert. „Tulajdonképpen marxista volt, messze azelőtt, hogy az hazájában kifizetődő lett volna” – írja róla Daniel Chirot (Henri H. Stahl: *Traditional Romanian village communities*. Cambridge, London, New York, 1980. című mű bevezetésében), máshol (Daniel Chirot: *Social Change in a Peripheral Society. The Creation of a Balkan Colony*. New York, San Francisco, London, 1976., bevezetésében) pedig arra utalt, hogyha Stahl nem román dolgokkal foglalkozna, világhírű lenne. Valójában így lett az.

Stahl a két világháború közötti archaikus falu társadalmának működése ismeretében, mintegy „élő levéltárnak” tekintve szociológiai kutatási terepét, megkísérelte felderíteni a középkori román társadalom működési mechanizmusát. A formációváltás problémái foglalkoztatták akkor és foglalkoztatják ma is: a feudalizmus felé való átmenet és a kapitalizmus betörése, tehát a genezis és a bomlás folyamatai. A román fejlődés sajátosságainak elemzésével próbálta megragadni a kelet-európai sajátosságokat. Ő szerkesztette és részben írta az 1939-i bukaresti nemzetközi szociológiai kongresszusra a világhírű Nerej-monográfiát (*Nerej, un village d'une région*

archaique. I–III. köt. Bucureşti, 1939), a Gusti-féle iskola egyetlen egészében megjelent falu monográfiáját, hogy aztán három év múlva saját kritikáját is megírja, az egyetlen fő problémára való összpontosító kutatás szükségességét hangsúlyozva a bukaresti iskola monografikus módszerével szemben. Tudjuk, hogy Dimitrie Gusti a megismerés teljessége érdekében a „keretek” – kozmikus, biológiai, lélektani és történeti – és a „megnyilvánulások” – kulturális, gazdasági, politikai, jogi – körébe sorolta az élet külön-külön is megragadható mozzanatait, és ebben a beosztásban próbálta leírni a falu életének valóságát, abban bízva, hogy Románia valamennyi községének elkészíthető a monográfiája. Ezzel a módszerrel óhatatlanul rendkívül nehezen áttekinthető nyersanyag kerül össze – hangzik Stahl-nak a kritikája. Az viszont kétségtelen, hogy a két világháború közötti Kelet-Európában sehol sem gyűjtöttek össze olyan hatalmas és szép anyagot a falu életére vonatkozóan, mint Romániában. De egyelőre, úgy látszik, hiába. Stahl maga sem tudta már nerez-i anyagát új formába önteni, mint szeretne volna. Néhány kézikönyv összeállítása után – 1948-ban Romániában is betiltották a szociológiát – csak az 1950-es évek szorításának enyhülése után összegezhette tapasztalatait három kötetben (a negyedik még kiadásra vár): *Contributii la studiul satelor devălmaşe româneşti* (I–III. Bucureşti, 1958., 1959., 1965.). Adalékok a román faluközösség történetének tanulmányozásához. A szerény cím arra utal, mintha a szerző érzékeltetni akarná, hogy még nem fejtette ki végérvényesen az álláspontját, kísérletezik. Mindenesetre e mű rövidre fogott át- és átdolgozott változata franciául, olaszul és angolul is megjelent. És többek között úgy sikerült tisztázni a „második jobbagysággal” kapcsolatos kérdéseket, hogy az idevágó részei Maurice Dobb és Paul-M. Sweezy reprezentatív tanulmánykiadásába (*Du féodalisme au capitalisme. I–II. köt. Paris, 1977*) is bekerültek. Közben Stahl egész sor műhelytanulmányt készített. Bár nem tartozik a történész „céhbe”, a „céhbeliék” számára irigylésre méltó akribiával világított meg fontos – történész nemzedékeket foglalkoztató – részletkérdéseket annak igényével, hogy azok tisztázása során messzemenő elméleti következtetéseket vonhasson le. A kenézek sorsának alakulásán keresztül (ahogy ezek Erdélyben beolvadtak a magyar nemeségbe, Moldvában paraszti sorba süllyedtek, Havasalföldön pedig a bojárság részét alkották) érzékeltetni tudta a nemzetiségi szervezet beépülését a feudális jellegű fejlődésbe. A szociológiára apellálva, meg tudta eleveníteni a jogi kategóriák rendkívül ellentmondásos használatu mögött meghúzódó nyers hatalmi viszonyokat, bemutatva azt is, hogy mennyire alkal-

mazhatatlan régióink fejlődésének jellemzésére a nyugati modell. A halálszat, aztán egy másik tanulmányában az okol-rendszer elemzésével azt érzékeltette, hogy a kun és tatár államszervezetnek milyen formái éltek tovább, mint arra már Iorga is figyelmeztetett, de inkább elvi szinten. Tanulmánykötetei: *Controverse de istorie socială românească*. (Román társadalomtörténeti viták.) București, 1969., *Studii de sociologie istorica*. (Történeti szociológiai tanulmányok. București, 1972.)

Az itt közlésre kerülő tanulmány, amely Wallerstein Review-jében jelent meg a *Teorii și ipoteze privind sociologia orinduirii tributare* (A tributális rendszerre vonatkozó elméletek és feltételezések), București, 1980., záró fejezete. Terméke annak a szellemi pezsgésnek, amely az 1960–70-es évek román tudományos életét jellemezte és mintegy összegzése hosszú évek kísérletező munkájának, eredményeinek, immár következetes fogalomhasználattal írva le azt, amire addig csak célzott és aminek kapcsán jelezte, hogy mennyire nem illeszthető be az általános sémába. A magyar olvasó is nyilván érzékeli e tanulmány olvasásakor, hogy Stahl nem „oldja meg” a román nép etnogenezisének, a dáko-román kontinuitásnak a kérdését (és kérdés, hogy a tudományban egy ilyen jellegű kérdést, hogyan lehet „megoldani”, amikor annyira elientétes vélemények feszülnek egymásnak). Eredményei jól példázzák viszont azt, amit a marxizmus szabadságának nevezhetni. Ezzel is élve, Stahl azóta még két jelentős munkát írt. *Emlékiratait* (*Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*. – Emlékek és gondok „a szociológiai monográfiák” régi iskolájából – București, 1981.), amelyek izgalmas szellemi önarcképet kínálnak és némileg pótolják annak hiányát, hogy még nem készült komolyabb monográfia a Gusti-féle iskoláról. *Esszékötetében* (*Eseuri critice despre cultura populară românească* – Kritikai esszék a román népi kultúráról – București, 1983.), pedig Lucian Blagának és Mircea Eliadénak, a román nemzeti eredetiségről vallott nézetei kritikáját fejté ki. A metafizikával és a mítoszteremtéssel szemben a tudományos megismerés mellett érvel, új értelmezését nyújtva a folklór genezisének és társadalmi funkcióinak. Munkáját éles támadások is érték. Stahl választát nem olvashattuk. A megtámadott mű borítója két újabb munka megjelenését igéri: 1. *Din istoria gândirii social-politice românești* (A román társadalmi-politikai gondolkodás történetéből); 2. *Probleme confuze de istorie socială românească* (Zavaros román társadalomtörténeti kérdések).